

ПОЈМОВНИК

Бојана Стијановић-Панићовић

КИША, ОЛУЈНА НОЋ

Има дана када непрестано пада киша. Без обзира на годишње доба, на дан, сутон, ноћ или праскозорје. „Пада киша као у свим мојим новелама”, рекао је Крлежа када су га једном питали нешто о смислу живота. Да ли је можда била јесен, риђа трулеж и мирис камфора што га упијају бели чаршави болничке собе у којој лежи Чарнојевић? Или крај зиме и наговештај пролећа, када још увек све мирује под покожицом леда, а неко измршавело кљусе вуче за собом кола натоварена дрветом за потпалу поводећи се блатњавим сеоским друмовима, негде почетком отровног месеца марта, у лирској прози Милутина Ускоковића?

Или је пак била провала облака, олуја укрштених знакова Анђела и Сотоне, киша препотопска, старозаветна, киша после које извесно више нема живота за младог Вертера који својој Лоти, седећи на ивици кревета,

блед и готово у самртном рошцу изговара речи љубави? Познато испитно питање за студенте београдске германистике гласило је: „Какво је било време када је Вертер открио своја осећања Лоти?” Презнојавале су се тако читаве генерације типујући на одређене метеоролошке околности, док им се у свест није урезала реч Sturm. A Drang је уследио, потом.

AURORA BOREALIS, ЛЕД

Далеке поларне зоне – Норвешка и Скандинавија, Хипербореја и Аљаска, коначно Гренланд и Земља Андерсенове Снежне краљице сажимају душу кристала, оне кристалне решетке о којој су писали Валери и Целан. У бесконачним леденим пустињама, монголским и гренландским, развија се посебан осећај за разне врсте снега и његових отисака, како нас учи госпођица Смила. И велике глечерске тајне о којима сведочи Исидора Секулић само су људска чежња за савршеним спокојством у коме нема осећања за лично и појединачно, већ само за огромне масиве сапетога бескраја и његова нова, увек иста, за човека незамислива рађања.

Ноћ и дан су исти, и свитања нема. Постоји сећање на неки претходни и неки далеки будући живот, замрзнут у трену садашњем. Замагљене слике забраћених мушкараца на саоницама које шкрипе по снегу, и млаз топле крви испод крзна уловљене звери. „Од јутрос следим траг плена”, каже ловац у књизи *Pace* Немање Митровића пре пада у хибернацију, у ћутњу дијаманта, склапајући очи под поклопцем леденог саркофага.

СУМАТРА, ЛАВА

А на Суматри и у Растковој Африци топи се лед зимских часова и прославља вулканска лава. Тамо је врелина посебне боје, и она се може спо-

знати различитим чулима: мирисом, слухом, додиром, па чак и видом. Тада се појави лелујава мрена испред рожњаче, извлачећи дужицу у трепераву сахарску линију фатаморгане, иза које тиграју небеса, воде, корали и крстови палми.

Тамо, на Суматри и у Африци све је могуће, јер додир влажног и податног тела, црног, жутог или белог, као на Гогеновим сликама – на чудан начин човеку потврђује непоновљивост живота, попут осуђеника на смрт који добија последњи свој оброк и молитву. У забитима америчког југа, у Фокнеровим лепљивим романима, жега тера људе на лудило и убиство. У колу смрдљивих мушица које лебде понад мочвара стражари пун месец, онај који забија нож у груди, или пресеца гркљан, свеједно. „Суматра”, прошаптах. И одмах схватих да зазивам Бенов и Коцбеков Египат, око чапље и пунину бадема, оно невидљиво острво на коме се можда могу срести бореални и јужни ветрови. Видљиве границе унутрашњег света претапају се у невидљиве границе спољњег. И обратно. Ice and Heat.

РОМАНТИЗАМ, ИЗГУБЉЕНЕ ИЛУЗИЈЕ

Романтизам је прва велика епоха после Француске буржоаске револуције која је и даље у дослуху са нашим временом. Изборивши се први пут за естетску аутономију уметности, романтичарски песници пронашли су Свети Грал изједначавајући свој живот и своје писање. Ако су романтичарска имагинација, оригиналност и исповедни говор били неопходни да се поезија ослободи крутих стега нормативне поетике, романтичарска проза донела је апологију историјске прошлости, али и фатум загробне љубави, кроз обостране жртве љубавника.

БРОНТЕ, ПУШКИН

Највећи европски романтичарски роман несумњиво су *Оркански висови* рано премину-

ле Емили Бронте. Њена Кетрин каже да је љубав према Хитклифу стара и постојана као стене покрајине Јоркшир, као та сува испуцала земља у којој мало шта успева, а стално дувају оркански ветрови који носе гласове покојника.

Пушкинов *Евџеније Оњегин* истовремено је епос, поема и фрагментаран, модеран роман у стиху, роман о изгубљеним илузијама Оњегина и Татјане, прича о горком зарастању ране сломљеног срца понижене жене. Татјана се одупире Оњегину не толико због тога што се он променио и покајао, већ што је она заузела другачији однос према „објекту” своје љубави. Све је исто, а ипак је све другачије, вера у љубав је неповратно изгубљена, иако није заувек сахрањена, али је угашена могућност да се онако тургењевљевски, поново разгори.

РЕАЛИЗАМ, ЗАОКРЕТ

Судбина Флоберове јунакиње Еме Бовари може се свести на прилично једноставну схему брачног троугла, дакле прељубе коју почини удата жена. То је уједно и тема „највећег друштвеног романа” *Ана Карењина*, како се о Толстојевом делу изразио Томас Ман, Золиног експерименталног „лекарског картона” *Тереза Ракен* или Мопасанових цинично-меланхоличних новела. Уместо фантазијских рукаваца епизодног приповедања у романтичарском роману и мотивације архетиповима, у реалистичком излази на сцену тзв. тип или карактер, социјално-психолошки одређен, који се међутим није одрекао своје чежње за трансцендентним.

СРПСКИ БОВАРИЗАМ, ДОСАДА

И у нашим скромним културним околностима, реалистички табуи су полако почели да попуштају. Отуда се брачно неверство отело-

вљује натуралистичком сценом коитуса на столици у готово заборављеном роману *Сеоска учийељица* Светолика Ранковића или фантастично-мистичном смрћу госпође Марије која се тиме заветује неоствареној љубави у истоименом роману Драгутина Илића. Исидорини јунаци Ана Недићева и монах Иринеј стално су на ивици искушења – тиме што је сексуална чулна страст директно онемогућена и забрањена, па ипак тиња у ђакону који се посветио Богу.

Али прави разлог неверства, оног Еминог, прави разлог тзв. боваризма, свакако је садржан у једном неподношљивом осећању досаде, односно *l'ennui*, како је то у својој сјајној анализи показао Мишел Рифатер. Досада, засићеност, празнина, тупост, мртвило срца. И зато је велики реалистички роман просто немогућ без сублимне душе романтичарских јунака.

ЈЕДАН СРЕДЊОВЕКОВНИ УСАМЉЕНИК

Постоји један лик који је претеча модерног човека чија егзистенција почива на опасном приближавању апсурду. То је Бановић Страхиница, самотни витез који креће у одбрану идеалних принципа без подршке својих најближих, супротстављајући се људским, лицемерним и пролазним законима у име божанских. Попут Антигоне. Апсолутни губитник у предвечерје Косовске битке, напуштен од свих, он спасава своју жену Анђелију од беса ситних душа на скоројевићком двору Југовића, спасавајући је тиме и од саме себе. Чин издаје – личне и колективне – додатно оплемењује српскога јунака кроз хришћански опрост неверници. А ипак, свестан свог губитништва, упркос витешкој етици, заједно са свим виђеним српским главама гине у Косовском боју. Да ли је то био његов избор или Божја промисао?